

УДК 37. 017

Самоактуалізація та самореалізація як освітні пріоритети Нової української школи

SELF-ACTUALIZATION AND SELF-REALIZATION AS EDUCATIONAL PRIORITIES OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

ЛАВРОВА Лариса – кандидат філософських наук, завідувач кафедри виховання та культури здоров'я, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8027-3364>

САВЧЕНКО Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри виховання та культури здоров'я, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2551-7164>

ГІРЛІНА Наталя – кандидат філософських наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-1226-3855>

DOI

LAVROVA Larisa – Candidate of Philosophical Sciences, Head of the Department of Health Education and Culture, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

SAVCHENKO Viktoriya – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Health Education and Culture, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

HIRLINA Natalia – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council», 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

Анотація. У статті проведено аналіз змісту термінів самоактуалізації та самореалізації у контексті процесу цілепокладання Нової української школи. Показано, що ототожнення термінів самоактуалізації та самореалізації, яке часто здійснюється у наукових роботах та директивних документах, є методологічно невиправданим та шкідливим для практики освітніх реформ. Визначено передумови науково обгрунтованого розмежування змісту обох термінів. Узагальнено основні підходи щодо розмежування понять самоактуалізації та самореалізації у науковій літературі. До них доцільно віднести інтерпретацію понять самоактуалізації та самореалізації як складової одне одного, розмежування як когнітивного та діяльнісного феноменів, розділення на основі дихотомії ідеального та реального, використання філософських категорій змісту та форми. Показано методологічну та практичну доцільність використання понять людського потенціалу та людського фактору для обгрунтування специфіки понять самоактуалізації та самореалізації. Зроблено висновок, що через самоактуалізацію здійснюється відтворення родової (духової) сутності людини в її індивідуальному бутті, відтак вона містить у вигляді орієнтирів саморозвитку гуманістичний та соціоцентричний ідеал, актуалізуючи майбутнє через розгортання потенціалу саморозвитку людини. У межах процесу самоактуалізації забезпечується необхідні для сучасної освіти установка на постійне самовдосконалення як пошук самого себе, узгодження власних компетенцій, цінностей, сенсожиттєвих пріоритетів з потребами суспільства та загальнолюдськими цінностями. Самоактуалізація у межах пріоритетів Нової української школи має розглядатися в якості основної цілі, що забезпечує саморозвиток особистості і є інтегральною метою освітньої діяльності. У свою чергу самореалізація відображає прагматично-компетентнісний вимір освітньої діяльності, орієнтує освіту та людину на розвиток власних умінь, знань, талантів та їх використання у реальному житті для забезпечення успіху й самоствердження на особистісному та професійному поприщі. У межах процесу самореалізації також здійснюється становлення особистості, проте переважно прагматичного характеру – як реалізація власних планів та бажань щодо професії, соціального статусу, індивідуальних досягнень. Тому глобальна стратегія Нової української школи має бути зорієнтована на підпорядкування цілей самореалізації більш загальним завданням самоактуалізації.

Ключові слова: Нова українська школа, цілепокладання, саморозвиток, самоактуалізація, самореалізація, особистість.

Summary. *The article analyzes the content of the terms self-actualization and self-realization in the context of the goal-setting process of the New Ukrainian School. It is shown that the identification of the terms self-actualization and self-realization, which is often carried out in scientific works and directive documents, is methodologically unjustified and harmful to the practice of educational reforms. The prerequisites for a scientifically based delimitation of the content of both terms are defined. The main approaches to distinguishing the concepts of self-actualization and self-realization in scientific literature are summarized. It is appropriate to include the interpretation of the concepts of self-actualization and self-realization as a component of each other, demarcation as cognitive and activity phenomena, separation based on the dichotomy of ideal and real, and the use of philosophical categories of content and form. The methodological and practical expediency of using the concepts of human potential and the human factor to substantiate the specificity of the concepts of self-actualization and self-realization is shown. It is concluded that self-actualization reproduces the ancestral (spiritual) essence of a person in his individual being, therefore it contains a humanistic and sociocentric ideal in the form of guidelines for self-development, actualizing the future through the deployment of a person's self-development potential. Within the process of self-actualization, the attitude to constant self-improvement necessary for modern education is provided as a search for oneself, coordination of one's own competencies, values, meaningful life priorities with the needs of society and universal human values. Self-actualization within the priorities of the New Ukrainian School should be considered as the main goal, which ensures the self-development of the individual and is an integral goal of educational activity. In turn, self-realization reflects the pragmatic-competent dimension of educational activity, orients education and a person to the development of one's own skills, knowledge, talents and their use in real life to ensure success and self-affirmation in the personal and professional sphere. Within the process of self-realization, the formation of a personality is also carried out, but mainly of a pragmatic nature - as the realization of one's own plans and desires regarding the profession, social status, and individual achievements. Therefore, the global strategy of the New Ukrainian School should be oriented towards subordinating the goals of self-realization to more general tasks of self-actualization.*

Key words: *the New Ukrainian school, goal setting, self-development, self-actualization, self-realization, personality.*

Вступ. Значення понять самоактуалізації та самореалізації для дослідження проблематики Нової української школи (НУШ) пояснюється тим, що вони належать до термінів, які визначають базові виміри освітньої теорії та практики, пов'язаних зі становленням сенсожиттєвих пріоритетів особистості в освітньому процесі. Йдеться про визначення стратегічних аспектів цілепокладання освітніх реформ, які здійснюються через механізми НУШ. Від адекватності цілей реформування вітчизняної освіти залежить і успіх всіх інших його аспектів. Враховуючи належність концептуальних засад НУШ до педагогіки особистісного саморозвитку, саме у межах екзистенціально-особистісного визначення цілей реформ забезпечується їх узгодження з потребами сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Проблема визначення цілей освіти та освітніх реформ в сучасних умовах у межах концептів саморозвитку, самоактуалізації та самореалізації особистості розглядається у багатьох вітчизняних наукових розвідках за низкою напрямів. Розглядаються проблеми поєднання завдань самоактуалізації та самореалізації для забезпечення оптимального процесу саморозвитку особистості (Б. Братаніч, І. Гаркуша, І. Ільченко, А. Крижановський та інші). Досліджуються різноманітні виміри даних концептів у історико-генезисному та компаративістському плані (І. Васюк, О. Вишневська, Ю. Завацький, І. Жигаренко, Л. Конотоп, С. Лисенко, І. Родченкова та інші). Аналізуються і конкретні технологічні аспекти забезпечення завдань самоактуалізації та самореалізації в освітньому процесі (Л. Дябел, О. Кропишина, Н. Овчаренко, А. Сакун та інші). Разом з тим розмежування понять самоактуалізації та самореалізації особистості у контексті цілей НУШ є малодослідженим аспектом проблеми.

Між тим необхідність такого аналізу є достатньо очевидною, оскільки в багатьох наукових дослідженнях та

офіційних документах ці поняття використовуються як синонімічні. Розгляд саморозвитку без структурування його складових створює серйозні проблеми у процесі цілепокладання освітніх реформ. Адже навіть у роботах А. Маслоу, фундатора концепції самоактуалізації, остання постійно використовується як синонім терміну самореалізації. «Створюється враження, начебто у людства є єдина кінцева мета, віддалена мета, до якої прагнуть усі люди, – писав він. Різні автори називають її по-різному: самоактуалізація, самореалізація, інтеграція, психічне здоров'я, індивідуалізація, автономія, креативність, продуктивність, але всі вони згодні з тим, що все це синоніми реалізації потенцій індивіда, становлення людини у повному сенсі цього слова, становлення тим, ким вона може стати» [14, с. 214].

Мета статті. Визначення ролі концептів самоактуалізації та самореалізації у системі цілепокладання НУШ на основі розмежування їх змісту.

Виклад основного матеріалу. Використання у якості синонімічних понять самоактуалізації та самореалізації в межах психологічного та особливо педагогічного дискурсів протягом тривалого часу не було проблемним і певною мірою об'єктивно обумовленим, оскільки мала місце синкретичність об'єкта дослідження процесів соціалізації. У науковій літературі відмічається поява практично одночасно цілої низки понять, що розкривають термін «самості» у контексті процесів соціалізації в умовах становлення гуманістичної філософії та психології і педагогіки особистісного саморозвитку. При цьому найбільшого значення набуло поняття «самоздійснення», що інтерпретувалося як кінцевий результат самореалізації у вигляді повного розкриття інтенцій особистості до саморозвитку [13, с. 13]. Що стосується понять «самоактуалізація» та «самореалізація», то їх використовували найчастіше як синонімічні у межах процесу самоздійснення людини.

Загалом усі вказані терміни розглядалися як дуже близькі, оскільки вони описували по суті єдиний процес, які різні автори характеризували у межах власних концепцій розуміння феномену саморозвитку особистості: як максимально повну реалізацію особистісних можливостей розвитку (К. Хорні); як прагнення особистості до максимально повного прояву та реалізації власних здатностей (К. Роджерс); як внутрішню вмотивовану активність людини до саморозвитку з результатом у вигляді дійсного самовираження (Ф. Перлз); як прагнення людини стати такою, якою вона може стати при її наявних інтенціях розвитку (А. Маслоу) [8, с. 22].

Для педагогіки, що здійснювала переорієнтацію на цілі особистісного саморозвитку у межах формування постнекласичної освітньої парадигми також протягом тривалого часу не мало значення термінологічне розмежування даного феномену, оскільки важливим було саме досягнення змін глобального тренду в освітній царині. Але вихід на розробку конкретної стратегії модернізації освіти у межах моделі особистісного саморозвитку, на що власне і спрямована концепція Нової української школи, вимагає чіткої конкретизації цілей у межах глобальної мети – переорієнтації освіти на особистість та її саморозвиток.

За таких умов ототожнення понять самоактуалізації та самореалізації вже є методологічно невиправданим і шкодить завданням наукового обґрунтування цілей нової освітньої моделі. Термінологічна плутанина породжує відсутність належного розуміння найбільш суттєвих вимірів саморозвитку особистості і відповідно адекватного концептуального обґрунтування цілей та індикаторів результативності процесу становлення НУШ. При цьому вже є достатній потенціал наукових розвідок для вирішення проблеми як термінологічного розмежування даних феноменів, так і обґрунтування їх ролі у процесі освітніх нововведень НУШ. Зупинимося на найбільш поширених наукових підходах до вирішення даної проблеми.

Найбільш простим напрямом наукових розвідок є спроба визначити одне з понять у якості складової іншого поняття. Низка авторів пропонує інтерпретувати термін «самоактуалізація» в якості складової терміну «самореалізація». Обґрунтовується це тим, що поняття самореалізації нібито то не має обмежень належності до певних теоретичних конструктів і призначений для опису найбільш загальних процесів особистісного саморозвитку та комунікації з іншими людьми у межах соціокультурної взаємодії. У той же час поняття самоактуалізації розуміється в якості конкретно-наукової інтерпретації саморозвитку та самореалізації особистості, яке прив'язане до певних варіантів гуманістичної філософії та психології, що центруються на завданнях максимального розкриття потенціалу особистісних характеристик у максимально сприятливих для цього умовах [6, с. 12].

Однак на сьогодні дана позиція не витримує критики, оскільки традиційна концепція самоактуалізації у межах гуманістичної психології вже стала загальноприйнятною теорією для дослідження найрізноманітніших процесів, у тому числі і щодо саморозвитку людини в освітньому просторі. З цієї ж причини неможливо

на основі аналізу конкретних психологічних концепцій обґрунтувати включення поняття самореалізації як складової у зміст поняття самоактуалізації.

Досить поширеним є підхід, який розділяє поняття самореалізації та самоактуалізації на основі їх лінгвістичної інтерпретації. При цьому реалізація трактується як когнітивна діяльність, що має відношення до усвідомлення цілей та цілепокладання, а актуалізація інтерпретується як процес, що має певний конкретний результат. Виходячи з цього, самореалізацію дослідники пропонують розглядати як процес, що має відношення до внутрішнього світу людини, а самоактуалізацію – як організацію діяльності суб'єкта у зовнішньому світі (соціокультурному оточенні) [3, с. 23]. Відповідно досліджувані поняття аналізуються в якості двох окремих складових цілісного процесу саморозвитку людини-теоретико-когнітивної та практично-діяльнісної.

На нашу думку, таке розмежування самоактуалізації та самореалізації носить штучний характер і далеке від стандартів дійсно наукового аналізу. У чисто філологічному відношенні саме актуальність вказує на внутрішній вимір, у той час як реалізація пов'язана з вольовою діяльністю щодо досягнення мети. Та й звернення до витоків концепції самоактуалізації у її класичному розумінні (А. Маслоу) підтверджує, що пов'язані з нею процеси відносяться винятково до внутрішнього світу людини і мають цілепокладально-свідомий характер. Тому з наукового погляду саме самоактуалізація має інтерпретуватися як аспект внутрішньо умотивованого цілепокладання людини, а самореалізація – як зовнішній, діяльнісний вимір її саморозвитку [9, с. 54].

Прихильники викладеної вище точки зору часто спираються на роботи В. Франкла, у яких основою саморозвитку людини виступає саме феномен самореалізації як основа реалізації її трансцендентних цінностей та сенсу життя. Самореалізацію В. Франкл дійсно розглядав як самотрансценденцію, вважаючи загальнолюдським феноменом, у той час як самоактуалізацію інтерпретував лише як її побічний продукт. На його думку, «людина завжди спрямована зовні себе на щось, що не є нею самою, – на щось або на когонебудь: на сенс, який людина здійснює, або на співлюдину, з якою вона контактує. І лише остільки, оскільки людина самотрансцендує, вона і здійснює себе – у служінні справі або у любові до інших» [15, с. 92].

Однак потрібно мати на увазі, що В. Франкл аналізує той тип самоактуалізації, який продукується на основі егоцентричної моделі особистості, коли сама самоактуалізація є безпосередньою метою індивідуалістичних прагнень і не може розглядатися як узагальнена мета саморозвитку. У сучасній теорії саморозвитку людини такий підхід уже не використовується і концепція саморозвитку має яскраво виражений гуманістичний та соціоцентричний характер, де поєднуються прагнення людини до розкриття власних інтенцій саморозвитку з цінностями соціального активізму та конструктивізму [1, с. 15].

Внаслідок цього набагато більш науково обґрунтованими слід вважати погляди авторів, які вважають

самоактуалізацію внутрішньо-когнітивним процесом визначення цілей саморозвитку, а самореалізацію розглядають як зовнішньо-діяльнісний процес уже визначених цілей. Самоактуалізація репрезентує активність самої людини щодо виявлення та розуміння власних можливостей саморозвитку, у той час як самореалізація репрезентує її здатність доцільно та ефективно використовувати ці можливості як ресурс саморозвитку в реальній діяльності і тим самим акцентує об'єктивні характеристики даного процесу. Самоактуалізація виступає в якості процесу переходу потенційного в людині в її актуальне буття через внутрішню умотивованість до саморозвитку. Самореалізація представляє собою трансформацію внутрішньо-актуального у реальні дії суб'єкта саморозвитку, що дають емпірично фіксований результат [7, с. 94].

Хоча така інтерпретація є більш обґрунтованою, ніж попередня, у цілому розмежування досліджуваних понять виключно на основі внутрішньо-когнітивних та діяльнісно-практичних аспектів саморозвитку людини не забезпечує вирішення проблеми. З одного боку, ігноруються класичні підходи до розуміння самореалізації та самоактуалізації, а з іншого – не враховується синтетичний зміст даних термінів, який є домінуючим у сучасних наукових розвідках.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на спроби низки дослідників розмежувати поняття самоактуалізації та самореалізації, виходячи зі специфіки тих орієнтирів саморозвитку людини, які в них відображені. При цьому самореалізація розглядається у якості завершального етапу саморозвитку людини як результат досягнення у процесі практичної діяльності поставлених цілей та завдань на тому чи іншому етапі розвитку. Одночасно вона може бути і початком нового етапу саморозвитку у випадку визначення його нових завдань чи освоєння нових форм самоздійснення у різних видах діяльності. Що стосується самоактуалізації, то вона є основою формування цілей щодо більш повного виявлення власних особистісних можливостей суб'єкта саморозвитку, які формуються за досить тривалий період на основі прагнення до узгодження власного процесу саморозвитку з загальнолюдськими цінностями, які у такому випадку виступають як цінності самоактуалізації. Відповідно самореалізація орієнтована на конкретні завдання саморозвитку людини, а самоактуалізація визначає довготермінову його мету [2, с. 91].

Продовженням досліджень самоактуалізації та самореалізації у контексті їх взаємообумовленості як вимірів саморозвитку слід вважати роботи, де використовується евристичний потенціал категорій змісту та форми. Самоактуалізація у таких роботах здебільшого розглядається як зміст усього процесу саморозвитку людини, у той час як процес самореалізації виступає у якості його форми [10, с. 93]. Така позиція спирається на висновки А. Маслоу щодо необхідності «побачити особистість зсередини як члена роду людського і як конкретного індивіда» і необхідність сприяння власним тенденціям людини до саморозвитку з боку суспільства як здатній до самоорганізації системі, що самостійно визначає шляхи свого розвитку [14, с. 216].

Низка дослідників аналізує роль термінів самоактуалізації та самореалізації у контексті можливостей розкриття людського потенціалу саморозвитку. При цьому розкриття власне людського потенціалу пов'язується з процесом самоактуалізації, а процес самореалізації розглядається в якості основи розвитку людського капіталу. Відповідно самоактуалізація забезпечує розкриття іманентного потенціалу людини до саморозвитку, а самореалізація пов'язана з досягненням практично-утилітарних цілей розвитку людини у конкретних соціокультурних умовах. Відтак самореалізація не лише відображає більш приземлений аспект саморозвитку людини, а й стосується суттєво меншого обсягу її якостей, оскільки фактично не включає у себе духовно-ціннісні потенції саморозвитку людини [11, с. 107].

На нашу думку, такий підхід є достатньо продуктивним, оскільки дозволяє чітко виокремити роль досліджуваних феноменів у процесі особистісного саморозвитку. Самореалізація розуміється як процес здійснення людиною власних можливостей через досягнення визначених цілей на основі використання індивідуального творчого потенціалу. Це достатньо прагматичний та егоцентричний процес, що може мати не тільки позитивні, а й негативні прояви, оскільки тут домінують персонально-значимі цілі. Через самоактуалізацію реалізуються насамперед вищі духовні цінності людини як основа саморозвитку та активної участі людини у соціальній творчій діяльності [12, с. 34].

Виходячи з цього, можна зробити висновки стосовно цілепокладання Нової української школи. У визначеному вище контексті орієнтація освітньої діяльності на процес самореалізації у якості основної мети має розглядатися як системна помилка, оскільки глобальною метою сучасної освіти є комплексний саморозвиток людини з домінуванням його духовної складової. Соціальна активність, творчість, ефективна комунікація сучасної людини визначається не тільки її успішністю, а й насамперед духовним станом. І правильне розуміння ролі процесів самоактуалізації та самореалізації як цілей освітньої діяльності набуває смислового характеру, оскільки вони несуть різне навантаження стосовно формування духовного виміру саморозвитку особистості. Визначення у якості пріоритетних цілей самореалізації в освітній діяльності має розцінюватися як зниження базових цінностей до нижчих у відповідності зі шкалою А. Маслоу. Сутнісною природою ціннісної основи саморозвитку має бути самоактуалізація людини, яка відкриває перед нею можливості оптимально забезпечити розкриття власного потенціалу у єдності з соціоцентричними цінностями та орієнтирами духовного розвитку [4, с. 28].

У відповідності з цим процес самоактуалізації набуває пріоритетного значення, забезпечуючи формування духовної особистості, здатної визначитися із сенсом власного життя та розумінням свого місця у світі. Визначення самоактуалізації як основного виміру саморозвитку людини в освітньому процесі в умовах сучасного суспільства означає, що «самоактуалізація в сучасності виявляє собою способи самореалізації людини в тих умовах, які їй задає сьогодення, тобто сама сучасність» [5, с. 63].

Висновки. Таким чином, самоактуалізація виступає в освітньому процесі як внутрішньо детерміноване розгортання особистісного потенціалу, який закладений у ній як родовій істоті. Через самоактуалізацію здійснюється відтворення родової (духової) сутності людини в її індивідуальному бутті, відтак вона містить у вигляді орієнтирів саморозвитку гуманістичний та соціоцентричний ідеал, актуалізуючи майбутнє через розгортання потенціалу саморозвитку людини. У межах процесу самоактуалізації забезпечується необхідні для сучасної освіти установка на постійне самовдосконалення як пошук самого себе, узгодження власних компетенцій, цінностей, сенсовиттєвих пріоритетів з потребами суспільства та загальнолюдськими цінностями. Самоактуалізація у межах пріоритетів Нової української школи має розглядатися в якості основної цілі, що забезпечує саморозвиток особистості і є інтегральною метою освітньої діяльності.

У свою чергу самореалізація відображає прагматично-компетентнісний вимір освітньої діяльності, орієнтує освіту та людину на розвиток власних умінь, знань, талантів та їх використання у реальному житті для забезпечення успіху й самоствердження

на особистісному та професійному поприщі. У межах процесу самореалізації також здійснюється становлення особистості, проте переважно прагматичного характеру – як реалізація власних планів та бажань щодо професії, соціального статусу, індивідуальних досягнень. Самореалізація є теж важливою метою освітньої діяльності, оскільки стосується конкретних аспектів саморозвитку людини у найближчому часово-просторовому вимірі. При цьому у процесі самореалізації розвиваються ті елементи її здатностей, які вже достатньо чітко визначені і мають зрозумілий для людини вплив на її подальший розвиток. У процесі самореалізації здійснюється розвиток наявного потенціалу людини та її цілей і бажань. Враховуючи значною мірою практично-утилітарний характер даного процесу та його обмеженість наявним життєвим горизонтом, слід говорити про високий рівень підпорядкування цього процесу зовнішнім впливам для забезпечення досягнення життєвого успіху, а також потенційні загрози переорієнтації саморозвитку особистості на егоцентричні цілі. Тому глобальна стратегія Нової української школи має бути зорієнтована на підпорядкування цілей самореалізації більш загальним завданням самоактуалізації.

Список використаних джерел

1. Братаніч Б. В., Ільченко І. Г. Самоактуалізація особистості та освіта. *Філософські проблеми освіти*. 2011. № 2. С. 13–20.
2. Васюк І. В. Питання самоактуалізації та самореалізації особистості студента: філософсько-антропологічні аспекти. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2019. № 1. С. 86–93.
3. Гаркуша І. В., Крижановський А. Є. Самоактуалізація, самовизначення та самореалізація як рушійна сила кар'єрної спрямованості. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2020. № 2. С. 17–24.
4. Дябел Л. І. Розвиток самоактуалізації особистості в процесі її соціалізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2015. Вип. 20. С. 25–31.
5. Колісник О. Духовний саморозвиток особистості. *Соціальна психологія*. 2006. № 1. С. 62–77.
6. Конотоп Л. Г. Феномен самоактуалізації «я»: особливості інтерпретацій. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2020. № 2. С. 9–13.
7. Кривопишина О. А. Психологічні особливості професійної самоактуалізації та самореалізації особистості. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 1. С. 91–106.
8. Лисенко С. О. Становлення і розвиток парадигми самоактуалізації особистості та її переосмислення у контексті сучасності. *Humanities studies*. 2021. Вип. 8. С. 20–28.
9. Московець Л. Самоактуалізація та самореалізація особистості: філософсько-психологічне розуміння. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 5. С. 51–56.
10. Овчаренко Н. Самоактуалізація та самореалізація особистості у практичному освітньому процесі постсучасного зразка. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2015. № 1–3. С. 90–96.
11. Родченкова І. В., Вишневіська О. П., Завацький Ю. А., Жигаренко І. Є. Смісловиттєві орієнтації та самоактуалізація особистості: огляд наукових парадигм. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2023. № 1. С. 98–110.
12. Саєн А. В. Освіта майбутнього в критеріях самовизначення і самоактуалізації. *Нова парадигма*. 2012. Вип. 110. С. 28–36.
13. Струкова Т., Братаніч Б. Соціальний інтелект як складова феліксологічного підходу до соціалізації дитини. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Філософія. Педагогіка*. 2021. № 1. С. 11–16.
14. Maslow Abraham. *Motivation and Personality*. NY., Addison-Wesley, 1987. 345 p.
15. Frankl Viktor E. *Man's Search for Meaning: The classic tribute to hope from the Holocaust*. L.: RANDOM HOUSE GROUP, 2004. 326 p.

References

1. Bratanich B. V., Ilchenko I. H. (2011). Samoaktualizatsiia osobystosti ta osvita [Self-actualization of personality and education]. *Filosofski problemy osvity –Philosophical problems of education*, 2, 13–20 [in Ukrainian].
2. Vasiuk I. V. (2019). Pytannia samoaktualizatsii ta samorealizatsii osobystosti studenta: filosofsko-antropologichni aspekty [The issue of self-actualization and self-realization of the student's personality: philosophical and anthropological aspects]. *Visnyk*

Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. *Filosofia. Kulturolohiia* – Bulletin of the National Aviation University. *Philosophy. Culturology*, 1, 86–93 [in Ukrainian].

3. Harkusha I. V., Kryzhanovskiy A. I. (2020). Samoaktualizatsiia, samovyznachennia ta samorealizatsiia yak rushiina syla kariernoi spriamovanosti [Self-actualization, self-determination and self-realization as a driving force of career orientation]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pedagogika i psykholohiia* – Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and psychology, 2, 17–24 [in Ukrainian].

4. Diabel L. I. (2015). Rozvytok samoaktualizatsii osobystosti v protsesi yii sotsializatsii [The development of self-actualization of the personality in the process of its socialization]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 11: Sotsialna robota. Sotsialna pedagogika* – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 11. Social work. Social pedagogy, 20, 25–31 [in Ukrainian].

5. Kolisnyk O. (2006). Dukhovnyi samorozvytok osobystosti [Spiritual self-development of the individual]. *Sotsialna psykholohiia – Social Psychology*, 1, 62–77 [in Ukrainian].

6. Konotop L. H. (2020). Fenomen samoaktualizatsii «ia»: osoblyvosti interpretatsii [The phenomenon of self-actualization «I»: peculiarities of interpretations]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofia. Kulturolohiia* – Bulletin of the National Aviation University. *Philosophy. Culturology*, 2, 9–13 [in Ukrainian].

7. Kryvopshyna O. A. (2018). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoi samoaktualizatsii ta samorealizatsii osobystosti [Psychological peculiarities of professional self-actualization and self-realization of the individual]. *Psykholohichni nauky: problemy i zdotky* – Psychological sciences: problems and achievements, 1, 91–106 [in Ukrainian].

8. Lysenko S. O. (2021). Stanovlennia i rozvytok paradyhmy samoaktualizatsii osobystosti ta yii pereosmyslennia u konteksti suchasnosti [Formation and development of the paradigm of self-actualization of the individual and its rethinking in the context of modernity]. *Humanities studies*, 8, 20–28 [in Ukrainian].

9. Moskovets L. (2019). Samoaktualizatsiia ta samorealizatsiia osobystosti: filosofsko-psykholohichne rozuminnia [Self-actualization and self-realization of personality: philosophical and psychological understanding]. *Imidzh suchasnoho pedahoga – The image of a modern teacher*, 5, 51–56 [in Ukrainian].

10. Ovcharenko N. (2015). Samoaktualizatsiia ta samorealizatsiia osobystosti u praktychnomu osvithnomu protsesi postsuchasnoho zrazka [Self-actualization and self-realization of the individual in the practical educational process of the postmodern model]. *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii* – Director of a school, lyceum, gymnasium, 1–3, 90–96 [in Ukrainian].

11. Rodchenkova I. B., Vyshnevskia O. P., Zavatskyi Yu. A., Zhyharenko I. Ie. (2023). Smyslozhyttevi oriantatsiia ta samoaktualizatsiia osobystosti: ohliad naukovykh paradyhm [Meaningful life orientation and self-actualization of the individual: a review of scientific paradigms]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty* – Theoretical and applied problems of psychology and social work, 1, 98–110 [in Ukrainian].

12. Sakun A. V. (2012). Osvita maibutnoho v kryteriiakh samovyznachennia i samoaktualizatsii [Education of the future in the criteria of self-determination and self-actualization]. *Nova paradyhma – A new paradigm*, 110, 28–36 [in Ukrainian].

13. Strukova T., Bratanich B. (2021). Sotsialnyi intelekt yak skladova feliksolohichnoho pidkhodu do sotsializatsii dytyny [Social intelligence as a component of felixological approach to child socialization]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Serii: Filosofia. Pedagogika* – Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education. Series: Philosophy. Pedagogy, 1, 11–16 [in Ukrainian].

14. Maslow Abraham. (1987). *Motivation and Personality*. NY., Addison-Wesley, 345 p.

15. Frankl Viktor E. (2004). *Man's Search for Meaning: The classic tribute to hope from the Holocaust*. L.: RANDOM HOUSE GROUP, 326 p.